

межі духовного очищення і зміцнення хронічно хворого політичного організму" [7, с. 29].

По суті мова йде про українознавство як інтелектуальну гуманітарну складову процесу деколонізації та подолання постколониального періоду Україною. І в такому разі українство вступає на історичну арену як головний актор подолання постколониалізму, а як категорія аналізу стає ефективним засобом осмислення цього періоду української історії. І тоді українознавство є одночасно і результатом, і важливим чинником формування модерної української нації та консолідації українства у всьому світі. В цьому виявляється його доцільність.

Підставовими для вище наведених висновків є не лише роботи сучасних українознавців – філософів, істориків, політологів, філологів тощо, але й творчий доробок класиків минулого – М. Грушевського, С. Єфремова, М. Шаповала, Д. Дорошенка та багатьох інших

Таким чином, категорія "українство" має вагоме світоглядне навантаження як основна когнітивна одиниця сучасного українознавчого аналізу. Вона знімає в собі весь попередній досвід історичного розвою українців та є центральною в категорійно-понятійній системі сучасного українознавства.

Список використаних джерел

1. Афонін Е., Мартинов А. Проблема визначення місії України й українства в постмодерному світі / Е. Афонін, А. Мартинов // Україна в нас єдина: Матеріали засідань наукових секцій ІУ Всесвітнього форуму українців, 18–20 серпня 2006 р., м. Київ. – К.: Екопаксервіс, 2006. – С. 14–17.

2. Винниченко В. Відродження нації / Володимир Винниченко. – Київ-Відень, 1920. – Ч. III. – 542 с.

3. Гантінгтон С.П. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку / Перекл.з англ. Н. Климчук / Семюел П. Гантінгтон. – Львів: Кальварія, 2006. – 474 с.

4. Грабовський С. Україна не Африка? "Білі негри" у пошуках самих себе / Сергій Грабовський. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2012. – 217 с.

5. Грушевський М. Українці / Михайло Грушевський // Крисаченко В.С. Українознавство: Хрестоматія-посібник: У 2 кн. Кн.2. – К.: Либідь, 1997. – 464 с. – С. 314–335.

6. Забуранна І. "Західність" як мірило цивілізації у сучасному світі / І. Забуранна // Проблеми культурної ідентичності в ситуації сучасного діалогу культур. Матеріали третьої міжнародної наукової конференції 22-23 травня 2007 р. – Острого: Вид-во національного університету "Острозька академія", 2007. – С.144–145.

7. Кононенко П. Українознавство – інтелектуальна молитва за Україну / Петро Кононенко // Українознавство. – № 3. – 2007. – С. 28–32.

8. Основные категории философии. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.vuzlib.org/beta3/html/1/22770/22784/>

9. Петрушкевич А. Політичність українства / Андрій Петрушкевич // Наукові записки. Серія "Культурологія". – Острого: Вид-во Національного університету "Острозька академія", 2007. – Вип.2. – С. 5–13.

10. Українознавство. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Загальна редакція Обушного М.І. – К., 2008. – 672 с.

11. Шаповал М. Соціологія українського відродження / Микита Шаповал. – К.: Україна, 1994. – 45 с.

12. Шевельов Ю. МИ і ми / Юрій Шевельов // Шевельов Ю. Москва, Маросейка. МИ і ми / Серія "Бронребіна публіцистика" / За загал.ред. Л.Івшиної. – Видання перше. бібліотека газети "День" "Україна Incognita". ПрАТ "Українська прес-група", 2012. – 32 с.

13. Шевчук Д.М. Націоналізм в сучасній Європі: проблема національної ідентичності в епоху над національності / Д.М. Шевчук // Проблеми культурної ідентичності в ситуації сучасного діалогу культур. Матеріали третьої міжнародної наукової конференції 22 – 23 травня 2007 р. – Острого: Вид-во національного університету "Острозька академія", 2007. – С. 30 – 37.

Надійшла до редколегії 13.02.14

И. Грабовская, канд. филос. наук, ст. науч. сотр.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко (Киев, Украина)

ФИЛОСОФСКО-МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКОЕ НАПОЛНЕНИЕ КАТЕГОРИИ "УКРАИНСВО"

Анализируется смысловое наполнение категории "украинство" как основного понятия в категориально-понятийной системе современного украиноведения. Прослеживается процесс наполнения и смены смыслов вкладываемых в понятие "украинство" в разные исторические времена. Анализируется смысловое, философское и мировоззренческое наполнение этой категории в современной украинологической науке.

Ключевые слова: категория, украинство, философия, мировоззрение, современное украиноведение.

I. Grabovska I., Senior Researcher

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

PHILOSOPHICAL AND IDEOLOGICAL CONTENT OF THE CATEGORY "UKRAINITY"

The author analyzes the substantial workload of the category "Ukrainity" (the World Ukrainian community with its main typical features) as the core concept in the conceptual-categorical system of the modern Ukrainian Studies. The article traced the process of filling and changing meanings that fit into the concept of "Ukrainity" in different historical periods. The author analyzes the essential, philosophical and ideological burden in this category in contemporary Ukrainian studies.

Key words: Category, Ukrainity, Philosophy, Ideology, Modern Ukrainian Studies.

УДК 94(477)"XVIII"

С. Кагамлик, канд. іст. наук, ст. наук. співроб.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КНИЖКОВІ ЗІБРАННЯ УКРАЇНСЬКИХ АРХІЄРЕЇВ РАНЬОМОДЕРНОГО ЧАСУ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КУЛЬТУРНОМУ КОНТЕКСТІ

У статті досліджено склад приватних книжкових колекцій українських архієреїв ранньомодерного часу. Встановлено, що на формуванні бібліотек значною мірою позначилися європейські культурні впливи, проаналізовано їх характер і специфіку. Ключові слова: українські архієреї, церковна еліта, книжкові зібрання, європейські впливи, бібліотечні каталоги.

Загальновідомо, що в ранньомодерну епоху своєї історії Україна в силу свого геополітичного розташування відіграє роль посередника між Сходом і Заходом Європи, а українську культуру цього періоду слухно визначають як синкретичну, мотивуючи це взаємодією середньовічної спадщини й барокової освіченості, а також появою елементів Просвітництва [5, с. 130]. Її творцями були передусім представники вищого духовенства, які закладали культурні інституції, постачали літературну продукцію, формували освітній процес.

У контексті дослідження інтелектуального потенціалу української церковної еліти цього періоду важливо

простежити читацькі інтереси вищого українського духовенства, використовуючи широкий спектр джерел, зокрема, каталоги бібліотечних зібрань духовних осіб, книжкові пожертви, екслібриса на книгах тощо.

Дана проблема знайшла своє відображення в історичній літературі лише фрагментарно – на рівні окремих, найвідоміших персоналій. Зокрема, слід відзначити аналіз бібліотеки Стефана Яворського, яку ґрунтовно проаналізував С.Маслов [10]. Відомий дослідник українського книговидання Я. Ісаєвич простежував каталоги приватних книгозбірень низки світських і духовних осіб, в тому числі Петра Могили [5, с. 362–368].

З діаспорних учених окреме дослідження з цієї тематики належить Д. Чижевському, який, зокрема, вивчав бібліотеку Феофана Прокоповича [12].

Склад і подальшу долю бібліотек духовних осіб досліджували російські вчені. Зокрема, С. Луппов у монографії з історії книги післяпетровського часу [8] зосередив свою увагу і на книгозбірнях архієреїв з українців – Феофана Прокоповича, Феофілакта Лопатинського, Лаврентія Горки. Розвідки у книгознавчій царині продовжив В. Хотєєв – йому належать певні дані щодо аналізу бібліотек Симона Тодорського, Іоасафа Горленка, Варлаама Ванатовича, Платона Малиновського [17]. Проте російські вчені окремо не виділяли духовних осіб з українського духовенства, розглядаючи їх разом з корінними росіянами в числі церковних діячів, які посідали провідні становища в синодальній ієрархії Російської імперії. Існує також низка й інших праць, які характеризують склад і долю книжкових зібрань окремих церковних діячів найвищого, ієрархічного сану [7; 9; 16].

У справі вивчення складу бібліотек українських ієрархів важливе значення має опрацювання книжкових реєстрів, які дають змогу дослідити та проаналізувати склад приватних книгозбірень українських церковних діячів. Погана збереженість джерел XVII ст. не дає повної картини складу бібліотек українських ієрархів цього часу. Попри це, збереглися відомості про належність їм окремих примірників книг на підставі власницьких записів на стародруках.

Існують дані, які свідчать, що вже архієреї першої половини XVII ст. широко послуговувалися виданнями Заходу та Півдня Європи. Так, у складі бібліотеки Мелетія Смотрицького були: "Життя святих" (Кельн, 1616), "Собори вселенські і місцеві" (Венеція, 1585), твори святих отців Георгія, єпископа Нисського та Василя Великого (Париж 1615), "Коментар на пророка Ісайю" Прокопа Газського паралельними текстами грецькою та латинською мовами (Париж, 1580), грецькомовні видання "Історія Пелопоннеської війни" Фукидіда (Віттенберг, 1561) та "Синописис" Неофіта Родіно (Рим, 1633), "Лексикон греко-латинський" (Базель, 1584), вибірка Прокопія з різних оповідань з пророка Ісаї про Біблію (Візантія, 1560), збірка законів цивільних – "Corpus Juris Civilis" (Ліон, 1590), Кодекс Юстиніана (Ліон, 1517) [7, с. 63-64].

Значним зібранням латинських і польських книг володів Петро Могила. Це, зокрема, засвідчує реєстр книг, придбаних ним у Варшаві й Кракові у 1632–1633 роках. У цьому переліку (74 примірники) значилися книги з історичної, філософської тематики та математичних наук [5].

Значно краща картина збереженості каталогів книгозбірень діячів XVIII ст. Проте їх дослідження та ідентифікація часто ускладнені неточностями у написанні назв книг. Передусім це стосується іншомовних видань, які часто наводилися в описах не мовою оригіналу, а в неточному, спрощеному перекладі (подекуди й без вказівки мови перекладу) чи у формі російської транскрипції іноземних слів.

Аналіз зазначених реєстрів (каталогів) книг українських архієреїв засвідчує, що крім богослужбових книг слов'янською мовою, потрібних їм у священнослужінні та церковно-адміністративній діяльності, значний відсоток, а подекуди й більшість, становили польсько- та латиномовні книги, траплялися і книги грецькою чи французькою мовами, що пояснювалося відповідним рівнем освіченості у Києво-Могилянській академії.

Для вивчення кола інтересів освітніх і церковних діячів, вихованих Київською академією, важливе значення має опис бібліотеки одного з найвищих церковних сановників, віце-президента Синоду, архієпископа Новгород-

ського і Великолуцького Феофана Прокоповича, яка нараховувала під кінець його життя понад три тисячі томів. За галузями наук вони розподілялися таким чином: з теології – 548, з історії – 508, з філософії – 365, з права – 512, навчальних посібників з філософії та інших дисциплін – 678. За мовною ознакою бібліотека Прокоповича була у переважній більшості латинською, оскільки книг іншими мовами було всього близько 140, з них слов'яно-руських – 45 [15, с. 373–417; 8, с. 257 – 265].

Другою за кількістю видань і значимістю книгозбіренню після зібрання Феофана Прокоповича була бібліотека архієпископа Тверського і Кашинського Феофілакта Лопатинського – у ній значилося 1416 книг. В основній масі це були латиномовні книги, книг слов'яно-руських було близько 110, крім них значилося також близько 50 книг грецькою (включно з греко-латинською) та близько 50 книг польською мовами, меншою мірою представлена література на німецькій, французькій, італійській, єврейській, іспанській та інших мовах. Загалом бібліотека Феофілакта Лопатинського відображала його творчі зацікавлення та потреби як письменника і перекладача [8, с. 268 – 274].

Однією із найзначніших була й бібліотека архієпископа Псковського, Ізборського і Нарвського Симона Тодорського, яка складалася з 800 томів. Серед праць з орієнталістики німецькою, латинською, грецькою, єврейською мовами було тут і чимало рукописів, на індійських діалектах, на санскриті, татарською, арабською, ефіопською та іншими мовами, що засвідчувало високу культуру, широту кругозору й інтересів вченого [13, с. 28].

За даними С. Маслова, у бібліотеці місцєблюстителя Московського патріаршого престолу, митрополита Рязанського і Муромського Стефана Яворського значилося 609 книг, у тому числі 28 рукописних. З них було 443 латиномовних, 88 слов'яно-руських, 75 польськомовних і 1 рукопис французькою мовою [10, с. 122].

Значним зібранням європейського походження володів архієпископ Новгородський і Великолуцький Амвросій Юшкевич: у його складі була 601 книга, з них 48 (8%) слов'яно-руських, решта – в основному латинською мовою, значно менше книг на грецькій і польській мовах. За тематикою – це книги загалом релігійного змісту, передусім богословські [8, с. 283–284].

Відомим бібліофілом був Кирило Ляшевський – єпископ Воронежський і Єлєцький, Чернігівський і Новгород-Сіверський. В його книгозбірні значилося близько 400 примірників книг переважно латинською, німецькою, польською мовами. У ній переважала богословська і філософська література, зокрема значилися окремі праці німецьких пієтистів: Й. Будде, А. Міхаеліса, філософів Х. Вольфа, Х. Баумейстера, латиномовні видання Публія Овідія, Квінта Горація, Джона Локка та ін. Були також російські переклади М. Монтеня, С. Пуффендорфа, Д. Локка [6, с. 337].

У книгозбірні єпископа В'ятського і Великопермського Лаврентія Горки значилося 355 книг, серед яких були примірники, які належали ще Петру Могилі та Інокентію Гізелю, у тому числі твори Томазо Кампанелли, "Про природу речей" Лукреція Кара, венеціанське видання "Божественної комедії" Данте (1536), трактати Г. Горація, праці Ю. Ліпсія, К. Курція, Г. Светонія та ін. [6, с. 147; 8, с. 274–281].

Єпископ Рязанський і Муромський Гавриїл Бужинський також мав значну бібліотеку – 365 книг, половина з яких була світського змісту. Це – книги з історії права (Г. Гроцій, Н. Макиавеллі, С. Пуффендорф), філософії (Арістотель, Сенека), історії (Т. Лівій, Фукидід, Ю. Цезар, К. Курцій), а також з військової справи, математики, медицини (Гомер, Вергілій, Горацій, Овідій) та ін. Разом

з книгами Лаврентія Горки книгозбірня Гавриїла Буржинського фактично поклала початок бібліотеці Московської слов'яно-греко-латинської академії [6, с. 91].

Комплектація бібліотек часто пояснювалася місцем і обставинами несення духовної служби. Наприклад, як припускають дослідники, майбутній архієпископ Мелетій Смотрицький придбав "Історію Пелопоннеської війни", видану 1561 р. у Віттенберзі, під час подорожі через Сілезію і Словаччину, супроводжуючи молодого князя Богдана Соломирецького. Молодий ще тоді учений залишив у цій книзі чимало поміток власницького характеру [7, с. 60].

Стефан Яворський почав формувати свою бібліотеку, ще навчаючись за кордоном. На одному з його творів – "Mowca polski" (Каліш, 1683) збереглася примітка "ex libris Stephani Javorsci, indigni monachi, empties Posnaniae" [10, с. 118-119]. За словами єзуїта Франциска, у 1702 р. Яворському дісталася бібліотека Паладія Роговського, вивезена з Риму, яка складалася з 500 книг, головним чином святоотецьких творів, соборних постанов і полемічних трактатів [10, с. 119].

В одному з листів до свого друга Я. Маркевича з Петербурга 1720 р. Феофан Прокопович описав шляхи поповнення своєї книгозбірні: "Бібліотека наша збагатилася над сподівання рясно. Крім інших, раніше куплених, я придбав минулого літа на 200 крб. більше 200 вельми гарних книг: більшу частину з Нарви й декілька з Ревеля; і вже майже 300 книг мав, коли почув, що в збройній палаті псковській зберігаються книги, забрані в Дорпатум. Я відразу ж попрохав імператора, щоб велів їх мені передати. І він велів. Передано було сюди й мені доставлено 2500 книг. Однак досі ще не переслані твори святих отців в Голландії, для купівлі яких, ще коли ти у нас гостював, дали ми купцеві 500 крб. Коли ті придуть, бібліотека налічуватиме понад 3000 книг. До огляду й користування нею, о, якби то ти забажав прийти!" [15, с. 206]. Зміст листа, зокрема, вказує на те, що крім купівлі книг в імперії і за кордоном, Прокопович поповнював свою бібліотеку також трофейним майном, захопленим російськими військами.

Примітки на книгах Лаврентія Горки засвідчують процес формування його бібліотеки, зокрема місця, пов'язані з географією духовного служіння, та обставини придбання книг. У власноручно укладеному реєстрі книг Горка також виділив книги, які "из-за моря в Санкт-Петербург вывезены и были пропали, ныне в Москве сысканы". Тобто, йдеться про книги (в основному релігійні видання, вірші Яна Кохановського і самого Горки, а також три лексикони і твори Саллюстія і Сенеки), які Горка випишував з-за кордону, причому неодноразово. Так, в опису під №195 значиться каталог книжкової крамниці в Гданську. Відомо також, що з метою придбання книг Горка користувався послугами барона Г. Гюйссена, про що свідчить примітка на одній з книг – "Ex libris Huyssen". На іншій книзі – "Antiquitates ecclesiae orientalis" – зазначено, що вона була придбана в Голандії у 1724 р. [8, с. 278].

Як видно, у діячів найвищого церковного сану переважали західного походження, передусім латиномовні, книги. Серед них – книги з догматичного богослов'я переважно західноєвропейських і польських католицьких письменників; проповідницька література польських богословів Меффрета, Клеменса, Качинського, Млодзяновського; окремі праці німецьких пієтистів: Й. Будде, А. Міхаелса, філософів Х. Вольфа, Х. Баумейстера; книги протестантських авторів Франца Буддея, Мартина Лютера, Еразма Роттердамського, Мельхіора, Томазія, Йогана Буксдорфа, Ляйбница. Як відзначила В. Нічик, повідомлення В. Щукіна про присутність у бібліоте-

ці Тодорського книг Ляйбница було першим документальним свідченням наявності творів великого німецького мислителя в бібліотеках вихованців Київської академії [13, с. 28].

Наявність значної кількості польсько-латиномовних книг в приватних книгозбірнях церковних діячів свідчить про те, що українська національна еліта в особі духовенства і шляхти часів середньовіччя була тісно пов'язана з польською культурою. Зокрема, це отримана ними відповідна освіта – в Києво-Могилянській академії особливої уваги надавалося латинській мові, навчання в західноєвропейських навчальних закладах і контакти з ними, можливість українських ієрархів придбати необхідні книги за кордоном тощо. Культурна орієнтація української шляхти на Польщу, на думку І. Шевченка, тривала до середини XVIII ст. [19, с. 129]

Як стверджувала В. Нічик, польська література відіграла суттєву посередницьку роль в ознайомленні українців з творами поетів і письменників італійського Відродження. Чимало з них ставали відомими їм спочатку в польському перекладі. Так, у лекційних курсах, прочитаних у Київській академії, окремі новели з "Декамерона" використовувалися у польському перекладі Яроша Морштина з латинської версії Леонардо Бруні, а "Визволений Єрусалим" цитувався у перекладі Петра Кохановського [12, с. 93].

Важливе місце в каталогах приватних книгозбірень українських церковних ієрархів займала німецька книга, яка користувалася широким попитом у всій Європі. Цьому сприяв високий рівень освіти і книговидавничої справи на німецьких землях, різноманітний репертуар німецьких видань і широке коло особистого спілкування в середовищі церковної і світської еліти обох народів. За дослідженнями В. Нічик та О. Дзюби, основний масив німецької книги склала видана в німецьких друкарнях переважно німецькою мовою богословська, філософська, класична література і праці власне німецьких авторів в галузі філософії, теології, права, словники, географічні описи [2; 13]. Зокрема, твори протестантського автора Мартина Лютера значилися в описах бібліотек Феофана Прокоповича, Симона Тодорського, Феофілакта Лопатинського, а також у митрополита Тобольського і всього Сибіру Філофея Лещинського і архієпископа Новгородського і Великолуцького Стефана Калиновського [2, с. 310]. У бібліотеці Феофана Прокоповича було повне зібрання творів головного ідеолога пієтистів з центром в університеті м. Галле професора Й. Будде, окремі його праці значилися в книгозбірнях Феофілакта Лопатинського, Кирила Ляшевецького, Амвросія Юшкевича, Стефана Калиновського, а також у митрополитів – Київського і Галицького Арсенія Могилянського, Смоленського і Дорогобузького Гедеона Вишневецького [2, с. 311–312]. Латиномовні твори протестантського теолога і містика Й. Арндта були у користуванні його перекладача Симона Тодорського, Стефана Калиновського, архієпископа Чернігівського і Новгород-Сіверського Амвросія Дубневича, митрополита Тобольського і всього Сибіру Антонія Стаховського, єпископа Іркутського і Нерчинського Інокентія Неруновича та єпископа Псковського, Ізборського і Навського Варлаама Ліницького [2, с. 313–314].

Широкі контакти української церковної еліти з німецькою культурою, наслідком яких стала велика кількість у їхніх приватних книгозбірнях німецьких видань, підкреслює відома дослідниця Києво-Могилянської академії В.М. Нічик, аналізуючи їх у своїй окремій праці. За її даними, теоретичними розробками німецьких учених активно послуговувалися українські письменники-ієрархи у своїй педагогічній та літературній діяльності.

Так, Феофан Прокопович, у книгозбірні якого кількість лише німецьких видань налічувала 420 примірників, особливо цінував тогочасних мислителів – Йогана Франца Буддея (мав у бібліотеці 11 його творів), Юста Ліпсія (8 творів), Самуїла Пуфендорфа (9 творів) [12, с. 104-105]. Твори останнього у перекладі Гавриїла Бужинського, передусім "Вступ до історії європейської", були представлені у книжкових колекціях більшості українських ієрархів.

Особливістю книгозбірень української церковної еліти ранньомодерного часу була наявність у них значної кількості творів античних мислителів та істориків – Квінта Курція, Горація, Ювенала, Корнелія Непота, Ціцерона, Вергілія, Сенеки, Геродота, Тацита, Плутарха, Юлія Цезаря, Йосифа Флавія та ін. Одним із найпопулярніших античних мислителів, яким захоплювалися церковні діячі з вихованців Києво-Могилянської академії, був знаменитий римський філософ Сенека. Як вказує І. Захара, практично всі відомі на той час його твори зберігалися в академічній бібліотеці і в особистих книгозбірнях відомих церковних і культурних діячів. Зокрема, Стефан Яворський і Феофан Прокопович широко використовували ідеї Сенеки у своїх курсах із етики, логіки і натурфілософії і давали високу оцінку його вченості [3].

Аналіз бібліотечних зібрань української церковної еліти вказує на те, що Київська академія становила єдину світоглядно-філософську і культурну школу, представники якої активно цікавились італійським письменством і наукою. Вихованцям Київській академії були відомі ідеї не лише італійських поетів і письменників, вчених і митців, а й мислителів-гуманістів церковно-політичного спрямування. Відомо, що найбільше книг італійських авторів було у Феофана Прокоповича. Зокрема, у його книгозбірні були дві праці Галілео Галілея – "Діалоги про систему світу" (1641) та "Про систему світу" (1700) [11, с. 94], а також дві праці Ніколо Макіавеллі – "Коментар про державу або про державку владу" та "Роздуми про державу, дискурс про яку містять три книги". Відомо, що попри те, що ще в 1559 році майже всі твори цього мислителя потрапили до "Списку заборонених книг", вже Петро Могила купив деякі з них для академічної бібліотеки [11, с. 94]. Твори Макіавеллі були також у книгозбірнях Стефана Яворського, Феофілакта Лопатинського і Симона Тодорського. Як показала А. Бичко у передмові до творів Ніколо Макіавеллі, для українців в доробку мислителя першорядне значення мало те, що він був "геній, котрий зміг вперше сформулювати ідею національної державності та показати механізм управління нею" [11, с. 94].

За даними російського літературознавця Є. Петряєва, у 60-х роках у Кіровській обласній бібліотеці було виявлено окремі книги, які належали Лаврентію Горці, У конволюті під назвою "Риторские книги", значилося 2 твори одного з ранніх представників утопічного комунізму Томазо Кампанелли – "Апология Галилея" (1622) і "О смысле вещей" (1617). Йому ж належала "Божественная комедия" Данте (Венеція, 1536) і твір Андрео Фредро "Генрих Первый, король Польши" [8, с. 280]. Наявність у приватних книгозбірнях подібних творів характеризував широкий кругозір їх власників, нетиповий для духовних осіб.

Сучасна дослідниця О. Пахльовська показала, що на перетині контактів італійської та інших західноєвропейських культур з українською у той час з'являється нове вагомє явище – неолатинська українська література, яка, на думку дослідниці, давала змогу українській літературі вільно функціонувати в європейському культурному контексті і водночас протистояти спробам денационалізації. Вже те, що неолатинська література

існувала в багатьох народів, і зокрема на українсько-білорусько-польсько-молдовсько-сербському пограниччі, підштовхувало до усвідомлення необхідності національного самовизначення цих народів. В такий спосіб українська неолатинська література прилучалася до загальноєвропейського, започаткованого італійцями, літературного Ренесансу, в якому також поширення латини стало однією з причин створення гуманістами нової концепції національної мови і літератури, розвиток яких був необхідний для культурного поступу всіх народів Європи [14].

Таким чином, аналіз бібліотек українських архієреїв ранньомодерного часу вказує на присутність у них значної кількості видань західного походження, які відображали творчі зацікавлення та потреби їх власників, зокрема як письменників та перекладачів. Основну їх масу становили польсько-латиномовні книги переважно західноєвропейських і польських католицьких авторів, проповідницька література польських богословів, праці німецьких пієтистів, книги протестантських авторів, що обумовлювалося відповідним рівнем освіти в Києво-Могилянській академії. Важливе місце в каталогах приватних книгозбірень українських церковних ієрархів займала німецька книга, чому сприяв різноманітний репертуар німецьких видань і широке коло особистого спілкування. Особливістю книжкових колекцій української церковної еліти також була наявність у них значної кількості творів античних істориків та італійських мислителів-гуманістів церковно-політичного спрямування. Отже, склад приватних книжкових зібрань українських архієреїв відображав активну інтеграцію української церковної еліти в загальноєвропейський культурний процес.

Список використаних джерел

1. Голубев С.Т. Археологическая заметка о памятниках старины, находящихся в некоторых местностях Волынской епархии / С.Т. Голубев // Труды Киевской духовной академии. – 1876. – Т. 1. – К., 1876. – С. 613-631.
2. Дзюба О.М. Німецька книга в бібліотеках України (XVIII ст.) / Олена Лзюба // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.). – Київ: Інститут історії України НАН України, 2004. – №4. – С. 307-319.
3. Захара І.С. Философское наследие Сенеки в Киево-Могилянской академии // Отечественная философская мысль XI- XVII вв. и греческая культура. – К.: Наукова думка, 1991. – С. 266-273.
4. Ісаєвич Я. Освітній рух в Україні XVII ст.: східна традиція і західні впливи / Ярослав Ісаєвич // Україна XVII ст. між Заходом та Сходом Європи. Матеріали 1-го українсько-італійського симпозиуму 13-16 вересня 1994 р. – Київ- Венеція, 1996. – С. 114 – 135.
5. Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. – Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича, 2002. – 520 с.
6. Києво-Могилянська академія в іменах. XVII -XVIII ст.: Енциклопедичне видання / Упор. З.І. Хижняк. – К., 2001. – 736 с.
7. Лосієвський І. Бібліотека Мелетія Смотрицького / Ігор Лосієвський // Київська старовина. – 1992. – №5. – С. 59-65;
8. Луппов С.П. Книга в России в послепетровское время 1725-1740 / С.П. Луппов – Ленинград: "Наука", 1976. – 380 с.
9. Луцкая Ф.И., Мазманьянц В.К. Судьба библиотеки Стефана Яворского / Ф.И. Луцкая, В.К. Мазманьянц // Книга. Исследования и материалы. – Сборник 70. – М., 1995. – С. 194-199.
10. Маслов С.И. Библиотека Стефана Яворского / С. И. Маслов. – К., 1914. – 102 с.
11. Нічик В. Від ренесансної Італії до реформаційної Німеччини / Валерія Нічик. // Релігійно-філософська думка в Києво-Могилянській академії: європейський контекст. – К.: Видавничий дім "КМ Академія", 2002. – С. 77 – 98.
12. Нічик В.М. Києво-Могилянська академія і німецька культура. – К.: Український центр духовної культури, 2001. – 252 с.
13. Нічик В.М. Симон Тодорський і гєбраїстика в Києво-Могилянській академії / Валерія Нічик. – К.: Видавничий дім "КМ Академія", 2001. – 48 с.
14. Пахльовська О. Українсько-італійські літературні зв'язки XV-XIX століття / Оксана Єжі-Янівна Пахльовська. – К., 1990. – 215 с.
15. Прокопович Феофан. Філософські твори. В 3 томах / Феофан Прокопович. – Т.3: Математика, історичні праці, вірші, листи / Переклад з латинської. – К.: Наукова думка, 1981.
16. Романова Н.И. Книжное собрание святителя Георгия Конисского как часть историко-культурного наследия Украины и Беларуси / Н.И. Романова // Могилянські читання. 2005. – К., 2006. – С. 459 – 465.
17. Хотеев П.И. Книга в России в середине XVIII века. Частные книжные собрания / П.И. Хотеев. – Ленинград: "Наука", 1989. – 142 с.

18. Чижевський Д. Бібліотека Теофана Прокоповича / Дмитро Чижевський // Науковий збірник. – Нью Йорк: Українська вільна академія наук у США, 1953. – С. 127-136.

19. Шевченко І. Польща в історії України / Україна між Сходом і Заходом. Нариси з історії культури до початку XVIII ст. – Львів: Інститут історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2001. – 250 с.

Ндійшла до редколегії 25.02.14

С. Кагамлык, канд. ист. наук, ст. науч. сотр.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко (Киев, Украина)

КНИЖНЫЕ СОБРАНИЯ УКРАИНСКИХ ПРАВОСЛАВНЫХ ИЕРАРХОВ РАННЕМОДЕРНОГО ВРЕМЕНИ В ЕВРОПЕЙСКОМ КУЛЬТУРНОМ КОНТЕКСТЕ

В статье исследован состав частных книжных коллекций украинских архиепископов раннемоде­рного времени. Установлено, что на форми­ровании библиотек в значительной степени сказались европейские культурные влияния, проанализированы их характер и специфика.

Ключевые слова: украинские архиепископы, церковная элита, книжные собрания, европейские влияния, библиотечные каталоги.

S. Kagamlyk, Phd, Senior Researcher

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

BOOK COLLECTIONS OF THE UKRAINIAN ORTHODOX HIERARCHS OF EARLY MODERN TIME IN THE EUROPEAN CULTURAL CONTEXT

In this article author investigated the composition of private book collections of Ukrainian bishops early modern times. Author established that the formation of libraries was largely pre­defined by European cultural influences. Their character and specific is analyzed also.

Key words: Ukrainian bishops, church elite, book collection, European influences, library catalogs.

УДК 94(477):001.31"17"

К. Кобченко, канд. ист. наук, ст. науч. співроб.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

УКРАЇНА В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ XVIII СТ. У ВИМІРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ

У статті висвітлюються особливості інтелектуальної та культурної історії Гетьманщини у складі Російської імперії упродовж XVIII ст. у контексті тогочасної інтелектуальної історії Європи.

Ключові слова: Україна Гетьманщина, Російська імперія, інтелектуальна історія, абсолютизм, Просвітництво, енциклопедичні знання, Бароко, Романтизм.

Для означення XVIII ст. прийнято виживати різні характеристики етапів культурного (бароко-рококо-класицизм), інтелектуального (Просвітництво, Енциклопедизм) та політичного (доба освіченого абсолютизму) етапів європейської історії. Ці періоди мали різні форми вияву у країнах Європи й, зокрема, в Україні, яка упродовж цього століття зазнала багатьох значних трансформацій. Землі України, передовсім Гетьманщини та Лівобережжя у цілому вступали у XVIII ст. століття у складі держави, яка саме на його початку стала відомою світу як Російська імперія. Це століття відзначилося для Лівобережної України як складний період поступової втрати статусу козацької автономії.

Упродовж століття змінювалися також форми і зміст пізнавального та культурного життя українців, які ми спробуємо розглянути у контексті інтелектуальної історії Російської імперії та Європи. Інтелектуальна історія на сьогоднішній день є багатоглядним дослідним напрямком, або, за оцінкою дослідників, являє собою "досить неоднорідну суміш різних напрямків, тематичних пріоритетів та методологічних перспектив" [8]; ми ж передовсім маємо на увазі напрям історії науково-освітнього процесу в його розвитку впродовж століття та у контексті загальноєвропейських процесів у сфері пізнання.

На початок XVIII ст. в інтелектуальному житті України мали місце тенденції, закладні у попередню епоху, а саме збереження культурного впливу України на Московську державу, а віднині Російську імперію. У певних аспектах цей вплив навіть посилювався, адже широка програма змін, що включала модернізаційні процеси в освіті, розпочаті Петром I в Росії, спиралися на значні людські та інтелектуальні ресурси українців, які у попередню епоху не лише були включені в орбіту європейського культурно-інтелектуального простору, але й виробили власні форми адаптації європейської освіти до потреб православної частини Європи. Українці у XVI – XVII ст. були єдиним православним народом, що у XVI – XVII ст. входив у складі католицької країни – Речі Посполитої, завдяки чому були безпосередньо включені в

орбіту Західно- та Центральноєвропейського інтелектуального простору. Завдяки цьому українці не лише мали доступ до його освітніх інституцій, але й адаптували тамтешні форми науки та освіти, перенісши на православний ґрунт освітні форми, створені латинськими колегіумами в формі слов'яно-греко-латинської школи. Цей процес почався ще з Острозької академії та братських шкіл [7, с. 36], і завершився адаптацією західних зразків освіти на український ґрунт у вигляді Києво-Могилянського колегіуму, за яким у 1701 р. офіційно було закріплено статус академії.

Творчо засвоївши європейські культурні здобутки, Україна стала певним ретранслятором їх в межах православного простору європейської цивілізації. Завдяки існуванню Академії, Україна стає потужним інтелектуальним центром, у якому поєдналися традиції тодішньої західноєвропейської освіти з національно-культурними та релігійними особливостями православного навчального закладу. Завдяки цьому Академія стала місцем поширення знань у межах православного простору Східної та Південної Європи, відкривши їх урожденцям, а не лише українцям, можливість доступу до якісної для свого часу освіти. Роль академії як інтелектуального осередку усього православного світу не обмежувалася тільки викладанням; чимало її випускників зробили внесок у культурний розвиток слов'янських народів.

Київська академія стала не тільки основою для поширення такого типу шкіл в Україні – у вигляді заснованих наприкінці XVII–XVIII ст. Чернігівського, Харківського та Переяславського колегіумів, але й ставши взірцем для організації Слов'яно-греко-латинської академії у Москві, а також пізніших спроб створити низку подібних шкіл у російських містах [7, с. 42]. Причому з України на російський ґрунт переносилися не лише організаційні форми та зміст освіти, але й педагогічні кадри, починаючи з першого ректора московської академії, київського випускника Сімеона Полоцького. "Наприкінці XVII – на початку XVIII ст. відбулася "українізація великоросійської духовної культури", яка стала "західно-